ZEYREK
Tarih Araştırmaları Dergisi

İlber Ortaylı'nın Ardından

Doç. Dr. Fatma Gül KARAGÖZ*

Başlarken

Bu yazı bir akademik makale değil, yine de bir giriş yapmak için her şeyi biraz geri sarar ve şöyle başlardım: "*13 Mart 2026 günü öğleden sonra, dersini bitiren Fatma, bir süredir göz atmadığı telefonunu eline alınca hayli mesaj ve aramanın birikmiş olduğunu gördü. Mesajların bir kısmını ciddiye almadı, zira son zamanda basında bu konuda kimi asılsız çıkan pek çok haber geçmişti. Ancak daha sonra Başak'ı (Karaman) arayıp teyit ettikten sonra emin olabildi.*" Buna benzeyen bir şekilde başlayan makalelere muhtemelen pek çok okuyucu en az bir defa rastlamıştır, özellikle Anglo-Sakson

Vefeyât/*Death*

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul / Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3389-4752
E-posta/E-mail: fgkaragoz@gsu.edu.tr

yayın dünyasında hayli yaygın kullanılan bir giriş biçimidir bu. İlber Hoca bu başlangıcı pek sever miydi emin değilim. Akademik yazılarında ve gazete yazılarında olsun, derslerinde olsun, sohbet ve konferanslarında olsun, en iyi yaptığı şeylerden biri, okuyucu veya dinleyiciyi avcunun içine almak ve ilgiyi canlı tutmaktı. Bu yazı, İlber Hoca'nın bana bugüne kadar kattıkları için edebileceğim sayısız teşekkürden sadece biri, o yüzden de okuyanların canını sıkmak ve onları kaçırmak, istediğim en son şey. Hayatı boyunca kimi olumlu kimi olumsuz pek çok sıfatla anılmış, ancak hiçbir zaman "sıkıcı" sıfatıyla anılmamış bir insan için, sıkıcı bir yazı yazmayı hiç istemem.

Kaybolmayan zamanın peşinde

İlber Hoca'yı en iyi ne şekilde tarif ederdin diye sorsalar herhalde, Latince *sui-generis*, Türkçe *nev-i şahsına münhasır* tabiri onu en iyi tanımlayan sıfat olurdu. Öğrencisi olduğum(uz, zira sınıf arkadaşlarım da bunu hatırlayacaktır diye düşünüyorum) dönemde (2002 Bahar Dönemi) sık sık kendine özgü, başka kimseye benzemeyen tarzıyla, klasik bir hukuk hocasından farklı bir yerde olduğunu hissettirirdi. Hocanın bilgi ve birikimi çok farklı deneyimlerden beslenmişti. Onunla birebir çalışmaya başladığımızda (2013 Aralık) İlber Hoca akademik rolünün ötesinde, bir toplumsal figür haline gelmişti bile. Bu süreçte Hoca'nın, kariyerinde edindiği birikimin, prestijin önemli bir bölümünü, televizyon, gazete, sonra da kısmen internet yayıncılığının gücüyle birleştirerek tarih biliminin popülerleşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu popülerleşme ve Hoca'nın bu sayede toplumun farklı, zaman zaman birbirine zıt görüşlere sahip kesimlerinden insanlara ulaşabilmesi ise ayrı bir araştırmayı hak eden bir olgu sayılabilir. İki sene önce post-doktora araştırması için Amerika'dayken ABD'de büyümüş ama aslen Suudi bir tarihçi arkadaşım şaşkınlıkla "*Nasıl yani, insanlar Türkiye'de televizyonda gece yarısına kadar tarih programı mı izliyor*" diye sormuştu. Türkiye'de pek çok kişi, İlber Hoca'yı gerçekten çok sevdi ve ona değer verdi. Hoca ile aynı görüşten veya çizgiden olsun olmasın, bugün tarih temalı akademik eser basabilen pek çok yayınevinin varlığını da dolaylı olarak bu popülerleşmenin sağladığını düşünüyorum.

İlber Hoca'nın akademik çalışmaları da popülerliği gibi belki bağımsız bir yazı konusu olabilir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman*

Nüfuzu, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* gibi iki en bilinen yapıtı, son dönemde yayımladığı *Fatih Sultan Mehmet* bir yana, onun tarihçiliğini ve metodolojisini daha iyi anlamak için 1970'lerden 2000'lere yazdığı makalelere dönmek gerekebilir. Bu eserlerinde tek bir alana sıkışmadığını ve bu şekilde kendinden önceki kuşağa mensup bazı tarihçilerin (Halil İnalcık ve onun öncesinde Fuat Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan) ekolünü sürdürdüğünü görmek mümkündür. Hoca asıl uzmanlık alanı sayılabilecek 19. yüzyıl modernleşmesi ve idare tarihinin yanı sıra iktisat tarihi, basın tarihi ve hukuk tarihi gibi alanlara dair çalışmalar da yapmıştı. Kullandığı kaynaklar da bu çeşitliliğe uygundu; üç-dört farklı dilde yabancı konsolosluk raporları, seyahatnameler ve literatür, gazeteler, kadı sicilleri, arşiv belgeleri vd. Ama belki de en önemlisi, hocanın bu dönemde yazdığı birkaç makaleye tekrar baktığımda, her birinin içerikleri bir yana, kendini okutmak ve akıcılık konusundaki maharetini de zikretmek zorundayım. Kendini okutabilmek ve dinletebilmek pek çok akademisyen için önemli bir hedef olsa gerek. İlber Hoca da anlatmayı hep sevdi ve kendini dinletti; bu onun pek çok meziyetinden biriydi.

Dersler

Hoca hukuk tarihi derslerini tipik didaktik bir şekilde işlemezdi. Bunu muhtemelen hocayı tanıyan herkes bilir, derste o gün aklına takılan, anlatmak istediği bir şeye de değinebilir. Galatasaray Üniversitesi'nde 2002'den beri sürdürdüğü Hukuk Tarihi dersini de tek bir "ders kitabı"na bağlı biçimde sürdürmezdi. Öğrencilik yıllarımda da daha sonra dersin yardımcılığını yürüttüğüm sürede de Hoca'nın bir tür birikim aktarımı şeklinde ders işlediğini söylemem mümkün. Mevzubahis birikim temelde Osmanlı İmparatorluğu'nun hukukunun nasıl bir sistem olduğunu öğrenciye aktarabilmek çerçevesinde düşünülebilir. Bu hukuk her şeyden önce, Hoca'nın anlamak ve anlatmak için yıllarını verdiği bir imparatorluğun hukukuydu. Bir imparatorluk yapısının ne demek olduğu ve Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca ne gibi aşamalardan geçtiğini öğrencinin özümsemesi gereken konular arasındaydı. Hukuk tarihi bilgisinin tarih bilgisinden bağımsız olamayacağı, hoca açısından anlam ifade ederdi. Sanırım Hoca'mdan öğrendiğim en değerli derslerden biri tarih ve hukuk tarihi bilimlerini bir bütün olarak görmek oldu. İlber Hoca için 19.

yüzyıla dair bir anekdot, bir büyükelçinin Dolmabahçe Sarayı'nda söyleyip anlattığı şey de hukuk tarihinin bir parçasıdır. Zira o hikâye dinleyenlere imparatorluğun bürokratik dünyasında yaşamış bir görevlinin hayata bakışına dair bir şeyler anlatır. Fakat hoca burada mesajı açık bir biçimde vermez, belki de öğrenciler ve dinleyenler kendileri zaman içinde bu mesajı anlarlardı.

Sanırım hocadan aklımda kalan şey, bir dersin sadece bir bilgi daha doğrusu kitabî bilgi aktarımından ibaret kalmaması, bir tür metot, deneyim veya yaklaşım aktarımı da olması gerektiği. Bunu her zaman belirgin bir biçimde vurgulamasa da hukuk tarihinin yardımcı bilimlerden beslendiği üzerinde dururdu. Özellikle ilk derslerinde Osmanlıca-Arapça bilgisine, dolayısıyla filolojiye, tarih bilgisine, bir yerde bir şey olurken başka yerde ne olduğuna, yani karşılaştırmalı okumaya (Hocanın ifadesiyle "*Cross-okuyacaksın*", aynı konuya dair iki farklı kitabı aynı anda okumak) önem verdiğini belirtecek şekilde konuşurdu. Bu yöntemin öğrenci tarafından her zaman benimsendiğini söylemek ise zor. Ortalama öğrenci hocadan bilgiyi paket olarak alabileceği bir ders kitabı isteyebilir. Hevesli öğrenci ise kendisini farklı niteliklerde besleyecek bir yol, metot arar ama yine bir tür syllabus/okuma listesi bekleyebilir. İlber Hoca ise arada okunası bulduğu yazarların isimlerini veriyor, zikrediyordu ama cümlelerin arasına karışmış tavsiye ettiği yazarlar bir yana, klasik anlamda bir ders kitabı tavsiyesi veya syllabus dağıttığını görmedim. Öğrencinin kendi syllabusunu oluşturmasını, kendi araştırmasını yapmasını istiyordu belki de.

Tabii tüm bunları bu şekilde ifade etmezdi. Belki de bu yüzden, hocanın yöntemi ve tarzı her öğrenciye hitap etmezdi. Bilenler bilir, İlber Hoca'nın dilinin kemiği yoktur ve ders içinde hitabeti de bu şekildedir. Benzer bir tarza aşina olan bir kuşak/kişi bu tarzı yadırgamaz. Pek çoğumuz lise hayatımızda "*... ... yapmazsanız sizden hiçbir şey olmaz.*" şeklinde bir ifadeyi veya daha beterini duymuşuzdur. Hocanın yaklaşımı, yüksek beklenti kültürünü sert ve doğrudan bir üslup ile ifade etmekti. Bu üslup bazı öğrencileri motive edebilir, bazı öğrencilerde ise ters bir tepki yaratabilir. Hoca ise gerekli gördüğü anda öğrenci veya genç meslektaş ayırt etmeden bu tarzı kullanabilirdi.

Akademik Destek

Ben onu tanıdığımda Hoca, tez yürütmüyordu ancak akademisyen olmak isteyen öğrencilerine (ve elbette genç araştırma görevlilerine) farklı şekillerde yol gösterdiği söylenebilir. Yüksek lisans ve doktora tezimi hocayla yapmadım ama bana hayatımın birkaç anında çok önemli tavsiyeleri olmuştur. Bunlardan ilki, hukuk fakültesinden mezun olduğum, avukatlık stajı yaptığım ve hayli kafa karışıklığı içinde bulunduğum bir dönemde "*Türkiye'de bir yerde Tarih yüksek lisansı yapacaksan, git Bilkent Üniversitesi'nde yap.*" demesi oldu. Hoca söylemeseydi belki İstanbul'da doğmuş büyümüş biri olarak Ankara'ya yüksek lisans eğitimi almaya gitmek aklıma gelmezdi. Diğer bir önemli desteği ise, özellikle doktora sonrası dönemde beni yurtdışında akademik araştırma yapmak konusunda, teşvik etmek şeklinde oldu. Hoca üniversitede farklı ekollerden, farklı hocalardan beslenmenin gerekli olduğunu vurgulardı. Söyleşilerinde sık sık üzerinde durduğu bir konu, dönem dönem yalnız kalmanın tefekkür etmek için gerekli olduğu idi. Bir araştırma sürecinde de kapanmanın, kendine dönmenin lüzumu üzerinde dururdu. Nitekim burs bulup yurtdışına gideceğim belli olduktan sonra da söylediği "*Bir sene yetmez, uzat.*" oldu. Amerikalıların 6-7 senede bir "*sabbatical*"a çıktıkları bir dünyada elbette haklıydı.

Bitirirken

İlber Hoca'yı kaybettiğimizden beri, belki okuyuculara tuhaf ve biraz da gayriciddi gelecek ama, aklımda J. K. Rowling'in Harry Potter serisinin 6. kitabından bir an geliyor (Filme aktarılamayan, karakterin düşünce dünyasından bir bölüm). Harry cenazededir ve bir anda aklına, Dumbledore'un "*deniz dilini bildiği*" gelir ve bu dili nerede öğrendiğini merak eder. "*Ona asla sormadığı o kadar şey vardı ki, söyleyebileceği onca şey*".[1] Ama artık hiçbirini soramayacağı, çok sevdiği, çok değer verdiği insanın gittiği gerçeğiyle yüzleşir. 13 Mart 2026'dan beri hocayı hatırladıkça aklımda olan, tekrar düşündüğüm şeylerden biri, doğrusu bu. Sadece hocanın akademik bilgisi ve birikimiyle

1 J.K. Rowling, Harry Potter ve Melez Prens, çev. Sevin Okyay/Kutlukhan Kutlu, İstanbul, YKY, 2005, s. 587.

ilgili bir soru-cevap veya hoca-öğrenci, usta-çırak ilişkisi anlamında değil ama pek çok anlamda, İlber Hoca'ya sormam gereken, sorabileceğim çok soru vardı. Hayatına 1947 yılında başlamış ve farklı bir Dünya'da, farklı bir dönemde yetişmiş pek çok kişi için bu elbette söylenebilir. Ama onun birikimi farklıydı. Hoca, yine ölümünden sonra pek çok yakınının da dile getirdiği üzere aynı anda birden fazla hayat yaşamak istemiş bir insandı. Yaşadı da. Çok sevdiği İstanbul'da, Bursa'da, her iki kentin de süregiden değişim dönemi öncesi gezip gördükleri... Hayatına değen, hayatlarına değdiği, bir şekilde dokunduğu insanlarla anıları... 60'lardan 80'lere Mülkiye yılları, Chicago, Avusturya yılları... Müze'de biriktirdikleri, orada olmanın ona hissettirdikleri... Tüm bu deneyimini farklı şekillerde, ama hep kendi istediği ve kendi doğru bildiği yöntemle öğrencileriyle, meslektaşlarıyla, okurlarıyla paylaşmaktan çekinmedi.